

УДК 374.7:78.07«20»

О. В. Маруфенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В ХХІ СТОЛІТТІ

Стаття присвячена проблемам неперервної освіти як глобальної світової освітянської тенденції сьогодення. Автор відзначає, що глобалізаційно-інтеграційна ситуація, яка склалася у світовому суспільстві другої половини ХХ століття, поставила едукологічні проблеми на рівень соціально-економічних і політичних. Автором розглядаються наслідки науково-технічної революції в освітянській сфері, що знайшли відображення в радикальних змінах професійно-кваліфікаційного складу населення. Підкреслюється, що імперативом сьогодення є необхідність постійного неперервного навчання. Аналізуються поняття «освіта впродовж життя» та «навчання протягом усього життя». Визначається низка проблем щодо реалізації «освіти впродовж життя» у практику сьогодення. Надаються основні стратегічні характеристики освітянської системи ХХІ століття: експансія, інновація та інтеграція. Автором наголошується увага на інтеграційному характері світової освітянської системи під час глобалізації сучасного суспільства та акцентується своєчасність процесів солідарності, що поєднуються; співробітництва, що дає силу; конкуренції, що дає стимул. Здійснюється порівняльний аналіз змістовного наповнення понять «навчання впродовж життя» та «освіти впродовж життя». Особливістю сучасного етапу розвитку національної освітянської системи є перехід від парадигми освіти впродовж життя до парадигми навчання впродовж життя, коли людина стає суб'єктом освіти впродовж життя в навчанні впродовж життя. Передумовою освіти впродовж життя визначається навчання впродовж життя, яке розуміється як цілісна й інтегрована стратегія, що спрямована на виконання адаптаційних і творчих функцій індивідів та сприяє безупинному поліпшенню якості особистого й колективного життя.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта впродовж життя, навчання впродовж життя, ідея, феномен, концепція, парадигма.

Постановка проблеми. Рубіж XX–XXI ст. характеризується зміною освітньої парадигми: перетворення ідеї неперервної освіти на концепцію, що є відображенням глобалізаційної економіко-політичної ситуації, яка склалася в більшості країн світу й безповоротно змінила суспільство. Людство увійшло в еру інформатизації, технологізації та уніфікації, і це вплинуло на всі складові суспільного життя (економічну, політичну, соціальну, освітню та ін.) та актуалізувало необхідність створення теорії неперервної освіти. Відомий український дослідник Н. Ничкало вважає, що «поштовхом для створення теорії неперервної освіти стала глобальна концепція єдності світу, згідно з якою всі структурні частини людської цивілізації тісно взаємозв'язані й взаємозумовлені» [6, 4].

Аналіз актуальних досліджень. Проблемам неперервної освіти присвячені дослідження провідних фахівців у галузі філософії та методології освіти, порівняльної педагогіки, едукології та інших сфер наукового пізнання. Такі видатні діячі освіти, як В. В. Арнаутов, В. Г. Афанасьєв, Д. Бак, С. Я. Батишев, В. А. Бокаєв, С. В. Бутівченко, С. Г. Вершловський, О. П. Владиславлев, В. М. Галузинський, Р. Г. Давє, Р. Дейв, Т. М. Десятов, А. І. Дьомін, В. О. Зайчук, І. А. Зязюн, Л. Г. Коваль, А. Кроплі, А. О. Лігоцький, І. Л. Лікарчук, П. Г. Лузан, В. К. Майборода, О. Г. Мороз, Н. Г. Ничкало, П. М. Олійник, В. Г. Онушкін, В. Г. Осипов, Р. А. Пітерсон, В. І. Рябиць, Л. Сігасва, О. П. Тонконога, П. Фюртер, Г. М. Цибульська та ін., активно розробляють різні проблеми теорії та практики неперервної освіти, акцентують увагу на окремих питаннях реалізації неперервності й наступності в навчанні, актуалізують необхідність упровадження інноваційності й інтегративності в навчальний процес.

Метою даної статті є визначення тенденцій розвитку системи неперервної освіти в XXI столітті.

Виклад основного матеріалу. На рубежі XX–XXI століть концепція неперервної освіти стає глобальною світовою тенденцією, що офіційно покладена в основу державної політики у сфері освіти багатьох країн як Заходу, так і Сходу, та одним із ключових принципів розвитку особистості й розуміється як освіта людини протягом усього її життя.

Неперервна освіта як феномен сьогодення є продуктом науково-технічного прогресу з відповідними йому змістом, параметрами та глибиною розуміння сутності явища. Фактори, що його породили, в

минулому були повністю відсутні: бурхливий розвиток науки й техніки як одна із сутнісних характеристик сучасної цивілізації, вплинув на політичні, соціальні, культурні сфери життя людства, висунув необхідність постійного, безперервного навчання як засобу існування в сучасному світі. Велика частина дослідників вважає, що «сам факт висунування ідеї неперервної освіти має безпосереднє відношення до фундаментального наукового розвитку сучасної цивілізації та процесу, пов'язаного з якісними змінами в соціальній ролі суспільства» [5, 29].

Глобалізаційно-інтеграційна ситуація, що склалася у світовому суспільстві другої половини ХХ століття, поставила едукологічні проблеми на рівень соціально-економічних і політичних. Едукологія як «одна з наук про освіту, що вивчає загальні закономірності організації, функціонування й розвитку сфери освіти» [1, 128], в епоху неперервної освіти набуває зовсім іншого статусу. Вона впливає не тільки на історію розвитку освіти, але й усього суспільства в цілому, а помилки або недостатня розробленість певних її розділів має історичне значення для кожної окремої країни та всього людства загалом.

Науково-технічна революція вплинула не тільки на ті сфери існування людства, що пов'язані з матеріальним виробництвом, а й безповоротно змінила все життя як людини, так і суспільства. Окрім широкого використання мікроелектроніки, радіотехніки, біотехніки та комп'ютеризації життя, вона змінила характер та зміст праці людини, модифікувала структуру сучасного суспільства, змінила спосіб життя, мислення та психологію людства (за Б. Л. Вульфсоном).

Змінилося ставлення до освіти – прагнення отримати повну вищу освіту перейшло в бажання впливати на освітянські процеси шляхом упровадження науково-експериментальних розробок, пошуків нових методик та інноваційних технологій, що знайшло відображення в радикальних змінах професійно-кваліфікаційного складу населення:

- значно підвищується кількість осіб із середньою та вищою освітою;
- постійно зростає кількість економістів, юристів, банківських працівників і робітників, які працюють у галузі науки, культури, освіти, охорони здоров'я та в адміністративному апараті;
- стрибкоподібно зростає кількість висококваліфікованих спеціалістів, що займаються науковими й експериментальними дослідженнями.

Усе більш динамічною стає тенденція наближення праці молодших спеціалістів до праці бакалаврів, спеціалістів і магістрів, оскільки на сьогоднішній день будь-яка праця потребує володіння значним обсягом загальнокультурних і професійних знань, впровадження інноваційних технологій та інтеграційних процесів. Отже, перед усіма верствами, шарами та прошарками населення, спочатку – розвинених країн світу, а потім і всіх інших, постала необхідність постійно, регулярно, безперервно підвищувати рівень своєї освіти, кваліфікації, конкурентоспроможності, розширювати свій загальнокультурний світогляд.

Таким чином, завдяки впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів необхідність постійного навчання є невід'ємною потребою існування людини в сучасному світі. Імперативом сьогодення (від лат. *imperativus* – владний або *impero* – наказую) є необхідність постійного неперервного навчання, щоб бути та існувати, інакше кажучи людина має «вчитися бути» в сучасному світі («*Learning to be*») (за Е. Фором) [8, 65–80].

Практичне впровадження основних положень концепції неперервної освіти поставило перед науковцями велику кількість запитань і виявило слабкі місця теорії освіти впродовж життя. Поряд з визначенням неперервної освіти як освіти впродовж життя з'явився термін «навчання протягом усього життя», який на початку ХХІ століття починає набувати іншого змістовного наповнення ніж попередній термін.

На наш погляд, інтерпретація неперервної освіти як освіти впродовж життя має суто соціально-економічне наповнення й збіднює визначене поняття, зводячи його до поняття «освіта дорослих». Таке розуміння освіти впродовж життя, що пов'язане з проблемами розвитку економіки й рівнем забезпечення робочими місцями, відображає необхідність швидкого навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації фахівців різних рівнів у різних галузях професійної діяльності [9, 16–30].

Ми схиляємося до більш цілісної інтерпретації сутності неперервної освіти впродовж життя, розглядаючи концепцію освіти впродовж життя як необхідність і можливість кожної людини навчатися з метою особистого, соціального, політичного, економічного й культурного розвитку. Ключовими положеннями реалізації даної концепції є:

- з боку особистості – бажання навчатися впродовж життя,
- з боку суспільства – надання кожній людині можливості навчатися все життя.

Таким чином, ми вважаємо, що освіта впродовж життя є не система освіти, а едукологічний принцип, на якому побудована загальна організація певної системи освіти, і який лежить в основі її становлення та розвитку [8, 65–80].

Окрім того, аналіз першоджерел свідчить про те, що на рубежі XX–XXI століть ще не розуміється різниця між навчанням упродовж життя та освітою впродовж життя. Одна з перших спроб відокремити ці поняття належить Е. Фору, який писав: «передумовою освіти впродовж життя було навчання впродовж життя», яке розуміється як цілісна й інтегрована стратегія, що спрямована на «виконання адаптаційних і творчих функцій індивідів, що сприяє безупинному поліпшенню якості особистого й колективного життя» [8, 24].

Освіту впродовж життя Е. Фор розглядає з едукологічних позицій, відокремлюючи питання її структурування, функціонування, системності:

- освіта впродовж життя охоплює «формальні, неформальні та інформальні види навчання, які існують протягом усього життєвого циклу людини й призначені для безупинного підвищення якості її власного життя й життя суспільства»;
- освіта впродовж життя є нормою «освітньої практики на національному рівні для всього діапазону вікових груп і надання різних послуг у сфері освіти»;
- освіта впродовж життя є стратегією, яка спрямована на «виконання адаптаційних і творчих функцій індивідів, що сприяє безупинному поліпшенню якості особистого й колективного життя» [8, 22–30].

Отже, необхідно відмітити, що на сучасному етапі розвитку наукової думки щодо проблем неперервної освіти поки що існує підміна понять «навчання протягом життя» та «освіта впродовж життя», які на попередніх етапах сприймалися як синонімічні, але розвиток педагогічної науки виявив різне змістовне наповнення кожного з них.

Крім того, змістовне наповнення терміну «освіта впродовж життя» має свою історію, яка, на жаль, свідчить про рух від великого до вузького: на початку 70-х років у основі освіти впродовж життя лежало прагнення до інтенсивного розвитку більш гуманних індивідів і співтовариств із метою впливу на швидкі соціальні зміни, але потім це поняття звузилося й стало розумітися як процес підвищення кваліфікації, перенавчання та набуття

нових навичок, що необхідні людині для праці в нових умовах, тобто термін «освіта впродовж життя» з роками набув професійного спрямування.

Професійне спрямування терміну «освіта впродовж життя» виявило низку проблем, актуальних для нашого дослідження:

- необхідність перебудови первісного фундаменту, на якому базується навчання;
- наявність перехідних процесів між ланками освіти та взаємовплив різних її форм;
- визначення шляхів переходу від одного рівня освіти до іншого;
- визначення прав і обов'язків усіх партнерів освітянського процесу [4, 99–133].

На наш погляд, історіографія розвитку ідеї неперервної освіти, її перетворення на концепцію освіти впродовж життя буде неповною без розгляду стратегії розвитку освіти в майбутньому, що була запропонована П. Кирпалом [10, 99–101]. Він вважає, що освітянська система ХХІ століття набуває нових рис, її основними стратегічними характеристиками стають експансія, інновація й інтеграція.

Експансійний характер освіти впродовж життя є відображенням того, що навчання охоплює майже все життя людини в часі (тобто за діапазоном, змістом і появою нових ситуацій навчання, створення нових мотивацій, пропонування різноманітних нових можливостей). Інноваційний характер освіти впродовж життя стосується створення альтернативних структур і видів навчання як відповідь на численні й різноманітні навчальні можливості та запити суспільства. Інтеграційний характер освіти впродовж життя передбачає створення інструментів, що будуть використовуватися в процесі експансії та запровадження інновацій за допомогою необхідних організацій і застосування відповідних зв'язків.

Таким чином, на рубежі ХХ–ХХІ століть, коли з'явилася необхідність концептуальної визначеності, теоретичної оформленості феномену неперервної освіти, дослідники зіткнулися з проблемою складності однозначного визначення категоріального апарату, концептуалізації освіти впродовж життя у зв'язку з її майже безмежністю, постійною мінливістю та змістовним наповненням. Найлегшим шляхом було б продовження концентрації уваги на окремих її аспектах та актуалізації прикладного значення.

Крім того, на порядку денному постали нові питання, що пов'язані з глобалізацією сучасного суспільства й інтеграційним характером світової освітянської системи. Дуже актуальною є необхідність «переосмислити й оновити концепцію освіти впродовж життя в такий спосіб, щоб примирити між собою три сили: конкуренцію, що дає стимул; співробітництво, що дає силу; солідарність, що поєднує» [7, 54].

Основним завдання поступово стає не стільки відповідність змінам у характері праці, скільки підтримка безупинного процесу формування творчої особистості (її знань і кваліфікації, здатності до критичного мислення та уміння діяти, розуміння й усвідомлення себе в навколишньому середовищі та своєї ролі в суспільному житті). Таким чином, виникло поняття «суспільство, що навчається» [7, 57]. Але при цьому актуалізується зв'язок навчання та практики для того, щоб кожен період життя особистості на індивідуальному чи на суспільному рівнях пропонував можливості як для навчання, так і для діяльності.

Порівняльний аналіз змістовного наповнення понять «навчання впродовж життя» та «освіти впродовж життя» свідчить, що

- навчання впродовж життя більше орієнтоване на окрему людину, на задоволення її пізнавальних бажань і особистісних потреб, тоді як освіта впродовж життя, як правило, розглядає групи людей;
- навчання впродовж життя спрямоване на особистість, на надання їй більшого ступеню самостійності за умови добору власної освітянської траєкторії та на зростання власної відповідальності особистості щодо обраного шляху та його наслідків, тоді як освіта впродовж життя спрямована на структури й установи, на надання їм певного ступеню самостійності за умови добору власної стратегії надання освітніх послуг як результату виявлення освітянських потреб населення та власного потенціалу їх задоволення;
- навчання впродовж життя, що спрямоване на потребу особистості в навчанні з дитячого до дорослого віку, інтегрує вертикальну й горизонтальну схеми, використовує можливості формальної, неформальної та інформальної освіти відповідно до змін людей і суспільства [3], тоді як освіта впродовж життя має чітку вертикальну схему, проблеми горизонтальної інтеграції постають дуже гостро у зв'язку з домінуванням формальної освіти;

- навчання впродовж життя є навчанням на весь час життя людини, тоді як освіта впродовж життя постійно потребує перенавчання з метою відповідності потребам суспільства й виробництва.

Висновки. На основі викладеного матеріалу зробимо такі висновки, а саме:

- на сучасному етапі розвитку національної освітянської системи поступово здійснюється перехід від парадигми освіти впродовж життя до парадигми навчання впродовж життя, де людина стає суб'єктом освіти впродовж життя в навчанні впродовж життя;
- передумовою освіти впродовж життя є навчання впродовж життя, яке розуміється як цілісна та інтегрована стратегія, що спрямована на виконання адаптаційних і творчих функцій індивідів та сприяє безупинному поліпшенню якості особистого й колективного життя;
- порівняльний аналіз змістовного наповнення понять «навчання впродовж життя» та «освіти впродовж життя» свідчить про необхідність пошуку збалансованого підходу щодо реалізації концепції неперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике / Олександр Сергійович Воронін. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2006. – 134 с.
2. Дейв Р. Х. Фундамент довічної освіти // Звіт ЮНЕСКО «ЮНЕСКО Делорс Репорт» / Ін-т ЮНЕСКО з освіти. ; пер. з франц. – Париж, 1996. – 447 с.
3. Кузьмін М. В. Моделювання складного / М. В. Кузьмін // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 12. – С. 8–40.
4. Кузьмін М. В. Самоорганізація та соціоеволюція / М. В. Кузьмін // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 9/10. – С. 99–133.
5. Купцов О. В. Непрерывное образование руководителей и специалистов народного хозяйства / О. В. Купцов // Советская педагогика. – 1982. – № 6. – С. 29–33.
6. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція / Неля Григорівна Ничкало // Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. – Черкаси : ВІБІР, 2000. – 322 с.
7. Олейникова О. Н. Основные тенденции развития и современное состояние профессионального образования в странах Европейского Союза : монографія / О. Н. Олейникова. – Казань : Институт среднего профессионального образования РАО, 2003. – 252 с.
8. Фор Е. Як треба жити / Е. Фор. – Париж : ЮНЕСКО, 1972. – С. 65–80.
9. Gelpi E. Politics and Lifelong Education. Politics and Practicies / E. Gelpi // Towards a Sustem of Lifelong Education. Some practical considerations. – Oxford, 1980. – P. 16–30.

10. Kirpal P. Historical Studies and the Foundations of Lifelong Education / P. Kirpal // Foundations of Lifelong Education. – Oxford, 1976. – P. 99–101.

РЕЗЮМЕ

Е. В. Маруфенко. Тенденции развития системы непрерывного образования в XXI веке

Статья посвящена проблемам непрерывного образования как глобальной мировой образовательной тенденции сегодняшнего дня. Автор отмечает, что глобализационно-интеграционная ситуация, сложившаяся в мировом сообществе во второй половине XX века, поставила эдукологические проблемы на уровень социально-экономических и политических. Автором рассматриваются последствия научно-технической революции в образовательной сфере, проявившиеся в радикальных изменениях профессионально-квалификационного состава населения. Подчеркивается, что императивом сегодняшнего дня является необходимость постоянного непрерывного обучения. Анализируются понятия «образование в течение жизни» и «обучение в течение всей жизни». Выделяется ряд проблем реализации «образования в течение жизни» в практику нынешнего времени. Даются основные стратегические характеристики системы образования XXI века: экспансия, инновация и интеграция. Автор обращает внимание на интеграционный характер мировой образовательной системы во время глобализации современного общества и акцентирует своевременность процессов солидарности, которая объединяет; сотрудничества, которое дает силу; конкуренции, которая дает стимул. Осуществляется сравнительный анализ содержательного наполнения понятий «обучение в течение жизни» и «образование в течение жизни». Особенностью современного этапа развития национальной образовательной системы является переход от парадигмы образование в течение жизни к парадигме обучение в течение жизни, когда человек становится субъектом образования в течение жизни при обучении в течение жизни. Предпосылкой «образования в течение жизни» является «обучение в течение жизни», которое понимается как целостная и интегрированная стратегия, направленная на выполнение адаптационных и творческих функций индивидов и способствующая беспрестанному улучшению качества личной и коллективной жизни.

Ключевые слова: непрерывное образование, образование в течение жизни, обучение в течение жизни, идея, феномен, концепция.

SUMMARY

O. Marufenko. Tendencies of lifelong education in the XXI century

The article is devoted to lifelong learning as the global educational tendency of the XXI century. The author notes that globalization and integration situation prevailing in the global society in the second half of the twentieth century, put educological problems at the level of socio-economic and political problems. The consequences of scientific and technological revolution in the educational sphere, which are reflected in radical changes in professional qualification of the population are considered. The author emphasizes that the present imperative is the need for continuous lifelong learning. The concepts of «lifelong education» and «lifelong learning» are analyzed in the article. A number of problems concerning the implementation of the «Education for All Life» in today practice are determined. The main strategic educational characteristics of the XXI century are given, among them: expansion, innovation and integration. The author draws attention to the nature of the global integration of educational systems in the globalization of modern society and emphasizes timeliness processes of solidarity, linking all processes; cooperation, giving strength, competition, giving incentive. The content of the concepts of «lifelong learning» and «lifelong education» is compared. The feature of development of the present national educational system is to shift the paradigm of lifelong education to lifelong learning paradigm, when a person becomes subject to lifelong education in lifelong learning. A prerequisite for lifelong education is lifelong learning, which is defined as a holistic and integrated strategy that aims to implement adaptive and creative functions of individuals and promotes continuous improvement of the quality of personal and collective life.

Key words: continuing education, lifelong education, lifelong learning, phenomenon, concept, paradigm.